

ЗА ИЗНАМЕРВАНЕТО НА КНИГОПЕЧАТАНИЕТО: ВЪЗРОЖДЕНСКИ РАКУРСИ¹⁾

Владимир Игнатов

9. ФЕГ „Алфонс дьо Ламартин“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия предлага опит за анализ на някои текстове от възрожденския периодичен печат, които проблематизират едно „чудно изнамервание“ – книгопечатната преса. Разгледани са неговата роля и значението му за радикалните промени в културната и литературната комуникация, но и съпротивите срещу него като нещо ново, непознато, а и засягащо нечии интереси. През текстове на К. Фотинов, П. Р. Славейков, Н. Казанакли се застъпва схващането за книгопечатната преса като откриваща нови светове, премахвайки определени граници – пространствени, времеви – и улеснявайки докосването до чуждия опит и неговото по-цялостно усвояване, което в условията на българския XIX в. е от особено значение.

Keywords: typography; rapture; resistance; cultural experience; National Revival

Книгите (...) имат душа.
П. Р. Славейков, сп. „Пчелица“

Habent sua fata libelli, рекъл един от видните римски граматичи.

И правилно рекъл, прозирайки колосалната роля за духовното и културно-просветното възможване на човека на това неотменимо и незаменимо средство за литературна и културна комуникация, заличаващо времеви и пространствени граници, сближаващо писателски и читателски присъствия.

Книгата е търсене и съпреживяване, изповядване и приемане, домогване до другото, непознатото.

Книгата е усвояване и себепостигане чрез чуждото, едно пътуване към донякъде очакван хоризонт, но често пъти смътно, неясно в посоката си.

Книгата е посветеност, дирено убежище, знак за някаква оразличеност.

В културноисторическото развитие на човечеството на тези нейни неоспорими превъплъщения се гледа подобаващо спорно, като дълго (а понякога и остро) обсъжданият въпрос за напреженията между устно и писмено слово

след средата на петнадесетото столетие вече придобива нова знакова проекция – да се улесни ли човешкият труд с въвеждането на ново изобретение – печатната преса, което да породи нови изисквания и предизвикателства, свързани с начините на разпространение и възприемане на словото, или неговото *механизиране* би означавало лишаване от облагородяващия творчески, съзидателен труд. И докато настроенията се колебаят между въодушевлението и скепсиса, значително започва да расте количеството граматика, хроники, псалтири... – все *щамбосвани*.

Тази практика не подминава и българската културна среда, макар спорадичните ѝ проявления да са далеч от пределите на поробеното отечество (Търговище, Рим, Будим). Както уместно отбелязва Боян Пенев обаче, отпечатаните книги – „Евангелие“ (1512), „Абагар“ (1651), „Молитвения крин“ (1806) (тук нека добавим и появилия се през 1802 г. „Даниилов четириезичник“), въпреки вида и оформлението си, спадат по-скоро към старата литература поради езика и съдържанието си (Penev, 1977: 238).

А след като е дума за отношенията между *старо* и *ново* в най-общ план, нека не пропуснем да отбележим един ключов детайл в осмислянето на втория член от тази своего рода дихотомия. Последните десетилетия на Възраждането посредством въвеждането и налагането на такива „чудни издирвания“ като телеграфа и железниците, обуславящи посоките на културен и технически напредък, са време на активен обществен дебат за преимуществата и недостатъците на тези достижения на човешката техническа мисъл. С него всъщност се поставя големият въпрос за пътищата на модернизацията²⁾, за облика и проявленията на модерността в българското общество в условията на отсъстваща институционалност, но не и на етноидентификационна определеност.

И техническите *изнамервания* имат своя съдба...

Но с някои контекстуални уговорки дали началото на процесите на същностни изменения в културния и обществения живот чрез тяхната техническа определеност да не се постави още с първото десетилетие на XIX в.? С появата на първата новобългарска печатна книга?

Книгопечатната преса в хода на българското културно развитие през XIX в. е извоювала своето място в общественото съзнание като онова техническо устройство, равнозначно безусловно на *пробуждане* и *просвещение*, на широта на мисловните и познавателните хоризонти, но и на увековечаване на разните „достопамятни случки“, засягащи общностното живеене, разположено между посветеността на съкровения идеал и драматизма на оцеляването (далеч не само физическо).

Книгопечатната преса открива нови светове, премахвайки определени граници – пространствени, времеви – и улеснявайки докосването до чуждия опит и неговото по-цялостно усвояване.

Книгопечатната преса предполага такова едно „художество“ (в смисъла на *занаят*), чрез което съ-битийността чрез интензивния (а и по-непосредствен) културен диалог придобива наситена изразеност, пълнота и смисъл.

Затова и възрожденските книжовници и писатели се опитват да я разкрият и утвърдят като едно от ключовите средства за развитие и модернизация не само от гледище на пряката ѝ практическа приложимост, но и през нейните, да ги наречем условно, теоретични аспекти – какво представлява, как функционира, чрез какви чародейни сили става поставянето на знаците върху хартията, кое е онова, което прави даденото „изобретение типографийско“ „пречудно“... Важни въпроси, на които възрожденските автори – сами неотменима част от това *учудняване* на света – се стремят да отговорят ясно и достъпно. И с това – допълнително да разгърнат и нюансират все по-отчетливо изявяващите се връзки и отношения с другото, различното, настойчиво припознавано като близко и свое.

Настоящата статия си поставя задачата да разгледа образа на книгопечатната преса³) през някои негови представителни присъствия във възрожденската периодика и да анализира смисловите означения, които той получава, касаещи конструирането на определен модел за човека и света в контекста на развиващата се публичност в средата и втората половина на XIX в.

Началото

През 1806 г. в Римник излиза от печат сборникът с 94 слова за неделни и празнични дни „Кириакодромион, сиреч Неделник“ от Софроний Врачански. Стилистично и титрологично – с осезателна обвързаност с гръцката религиозно-поучителна книжовна традиция, полиграфично – с бъдещата българска културно-просветна възмога. Авторовият призив „Веднаш да бъде начало“, т.е. да се започне с активното „щамбосване“ (печатане) на нови книги за нуждите на българската просвета и образование, вече е отправен. Следва неговото неизменно прилагане.

През 20-те години на XIX в. Брашовското филологическо дружество поставя тъкмо този въпрос в обществено-културен план като един от най-важните за решаване. Съставя се цяла програма, чието осъществяване е сериозна предпоставка за систематичното и разностранно овладяване на знанието за света и човека, за умножаването „науката в нашето отечество“, за разпространението на „усердието и ревността на сичките наши едноплеменници“ (Beron, 2004: 289). А конкретните книжовни търсения, намерили реализация в съставянето и издаването на буквари (В. Ненович) и цветообращения (А. Кипиловски) например са само отделен шрих от практическата страна на тази програма. Те са пряка последица от налагането на един императив, оставен като завет от Петър Берон в послесловието на „Буквар с различни поучения“ – „Любезни еднородни“: **„Требова да ся силем, колко е възможно, да ся щамбосат доста книги на нашият язык за научението нашего народа, защо стига как ся намира от толкози време в темнота без наука“** (Beron, 2004: 289) (подч. мое – В.И.)

Типаренето на книги на роден език е припознато като неотложно народо-полезно дело, отговарящо на нуждите на времето; спомагащо за излизането от „темнотата“ на живота, а то значи – ревизиране на неясните, смътните самоидентификационни представи; разширяващо и утвърждаващо определени световъзприемателни нагласи.

Така постепенно тези усилия придобиват все по-широки измерения, за да превърнат указания характерологичен дял от еволюционистко-просветителското движение в организирано професионално занимание. Солун, Самоков, Цариград скоро се превръщат в основни центрове на активна (доколкото позволяват обстоятелствата) книгопечатна дейност, а фигури съответно като Теодосий Синаитски, Никола Карастоянов, Константин Огнянович – в своеобразни първоначалници на значителни промени в културната и литературната комуникация. Внимателното пренасяне на цели очи кирилски букви, тайното от властта печатане в зимници и подземия, усърдието в развиването на словослагателската и печатарската техника, старателното разпространение на готовия продукт на полза роду и отечества⁴⁾ са знаковите места в полосите на народностна пробуда, на радение за общностно припознаване и единство (в това отношение някои от паратекстовите конструкции-обръщения са подобаващо идейно и смислово наситени: „Любезни братя болгари!“, „К единородним моим болгаром“ и др.).

Така след стореното в един по-късен етап от дейци като Драган Манчов, Хр. Г. Данов, Димитър Паничков и др. в условията на последното възрожденско десетилетие вече съществуват професионални организации, чиято основна задача е обединението на печатарските работници, тяхното взаимно подпомагане и съставянето и изпълняването на активна културно-просветна програма (Nikolova, 2004: 262). А основаването и функционирането конкретно на учреждение като Българското печатарско дружество „Промисление“ (1870, Цариград) е реалната илюстрация на тези непоколебими стремежи.

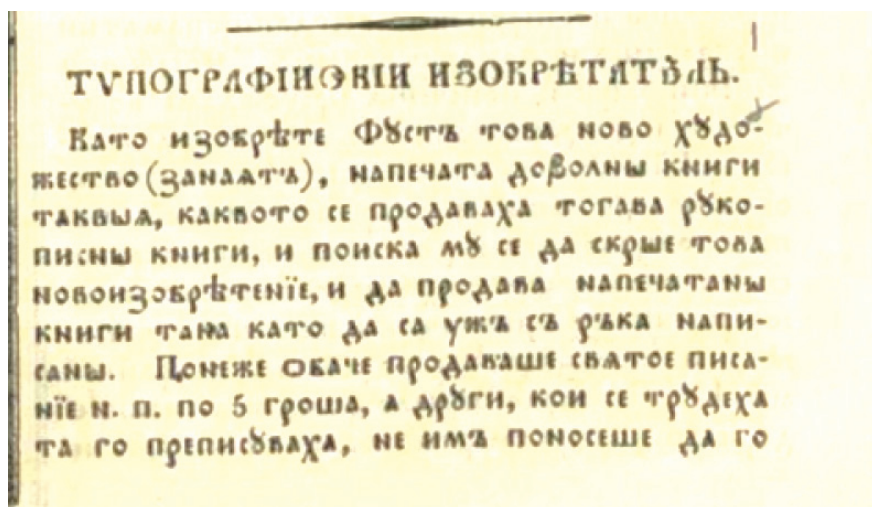
Развиващата се традиция: научнопопулярният прочит

Още с първите прояви на българския периодичен печат книгопечатането като занаят, образът на книгопечатната преса се превръщат в характерологични съобразно предлагания тематичен обсег, имащ за цел да удовлетвори книжовно-познавателните потребности на люболющия читател. Научнопопулярните материали, обусловени изцяло от просветителските тенденции на времето, участват в засрещането на различни културни кодове, като се имат предвид съответно особеностите и произходът на техния обект на наблюдения, първоначалният им източник (това са по-често преводни текстове) и аудиторията, за която са предназначени. Така „типографското“ изкуство пресича и сближава отделните стремежи и търсения в нееднаквото движение по общия обаче път към културно-просветна възмога.

Константин Фотинов, като високо ерудирани книжовник, формиран до голяма степен в чужда обществено-културна среда, носител на цялостни, завършени

просвещенски представи, добре осъзнава необходимостта чрез редактираното от него списание „Любословие“ да се дадат пълноценни сведения, наблюдения за различните страни на обществения, културния, икономическия живот, който от 40-те години нататък става все по-наситен. По тази причина един обобщено-синтезиран научнопопулярен материал като „Типографийский изобретател“⁽⁵⁾ ще намери своето особено място в книжовно-просветителските търсения на своя автор, тъй като този материал не просто в условен ретроспективен план се спира върху отделни акценти около това *пречудно художество* и ролята на неговия откривател. Той по своеобразен начин утвърждава важността и неотменимостта на разглеждания феномен на човешката култура в подетия няколко десетилетия по-рано български път към и сред нея. Разбира се, неуместно би било да се идеализира и преекспонира значението на подобен кратък, макар и съдържателен, повече историко-биографичен и по-малко оценъчно-публицистичен, очерк, съсредоточаващ се върху нещо частно, конкретно, но е факт, че привличането му в контекста на намеренията и на цялостната концепция на „преводителя и издателя списание сега“ е натоварено с определена функция – да открие, предаде и онагледи на възрожденския читател (без традиция и опит с подобен род четива) частното знание и да го съотнесе със съвременния живот (особено и през обществената фигура на печатаря и неговата дейност) – в условията на близкото, познатото, своето.

Съдружникът на Гутенберг – Йохан Фуст (1400 – 1466) – е припознат като ключова, основополагаща фигура за едно явление, което допълнително изостря отношенията между ръкописно и печатно слово в стремежа към удовлетворяването на определени материални интереси:

Новото *изнамерване* се разгръща подчертано в ущърб на преписвачите. Съзнателната подмяна означава лишаване от техните ползвания, с което културната, литературната комуникация придобива друг, по-специфичен статут, а притежанието на и разполагането с *книгата* пряко се свързват със заемането на определен социален статут. Така присъствието и разпространението на *инкунабулите* – най-ранните печатни книги, които се продавали с претенцията, че са ръкописи, за да струват по-скъпо (Hadjikosev, 2000: 357), сякаш изпълняват противоречива, двойствена роля – едновременно да очертаят и утвърдят представата за това откритие като указващо и улесняващо дотсега до знанието, но и постепенно да рушат тази представа с обръщането си към предходното, старото като средство, възможност за по-лесни облаги.

Този факт ще залегне като същностен акцент от наблюденията и в по-късен текст, какъвто е „Печатопис“ на Петко Р. Славейков от „Смесна китка“ в опитите българският възрожденски читател да стане съпричастен към големите достижения на човешката творческа (в частност техническа), съзидателна дейност. И подобна близост в позоваванията на отделните автори и съставители не се дължи само на дадено влияние върху техните книжовни търсения или на ползването на сходни първоизточници, тя е резултат от подбора и оценностяването на другото, чуждото през културния опит и тяхното подчиняване на изискванията и потребностите при конструирането на собствения културен образ.

Печатната книга, като всяко нововъведение, наред със своите явни, безспорни преимущества крие в себе си обаче нещо мистично, тайнствено, непознато, което плаши, понякога отблъсква. Самата техника на поставянето на знаците върху хартията, т.е. своеобразното снемане от човека на ореола на творец (*преписател*), съзидател, владеещ знанието, извиква несигурност, недоумение. Печатарят открива пред света едно *художество*, което е недостъпно и непонятно за широките кръгове хора, то е само за посветени. Така той съвсем непосредствено започва да бъде свързан в порядъка на приказно-фантазните световъзприемателни нагласи с фигурата медиатор, свободно обуславящ и организиращ иреалното, отвъдзримото: „Наклеветиха го прочее на правителя (запчѝа) и наклопаха както чародейца (магесника)“. А украсата на печатната книга е не с какво да е, а с червено мастило, което също поражда знакови асоциации: „учиниха го да е негова кръв; пристойно прочее изрекоха, че има най-чевръсти и големи сообразности и сходства сос преизподни и Адови бесы“.

Че типографията си е своего рода чародейство, изискващо много усилия и жертви – няма съмнение. По-интересна и симптоматична е тази първоначална амбивалентност при неговото възприемане и осмисляне – от възторга и въодушевлението от човешката техническа мисъл до страха от нейното конкретно възплъщение и отхвърлянето му на пути нечестивых.

Тъй или инак, книгопечатната преса е изобретение „пречудно“ и тъкмо с това присъщо си качество променя радикално занапред пътищата между текста, неговото разпространение и възприемателя. Нещо, което българският книжовник и издател твърде добре знае и се опитва възможно по-организирано и последователно да прилага.

Някои от разгледаните акценти в очерка на К. Фотинов намират място и в друг един текст няколко години по-късно, като все още доминиращият църковнославянски шрифт е най-малката – формална – близост между тях. Думата е за научнопопулярната статия „Печатопис“ от П. Р. Славейков, поместена в първото българско литературно списание – „Смесна китка“ (1852). Бъдещият изтъкнат редактор и публицист в съставителско отношение подхожда съобразно концепцията на самото издание – умело и добре премислено, с привличането на материали от различен порядък, свързани със знанието за света и мястото на човека в него. Следователно и тук съвсем закономерно водещата тенденция на изображение и внушение ще бъде книжовно-просветителската. Това и определя характера на подбраните текстове, които, разпределени в отделни *Цветове*, съставят пъстър идейно-тематичен букет.

Очеркът, проблематизиращ печатописа, е публикуван в *Цвят III*, който има значещото онаслювяване *Науки и художества*.

ПЕЧАТОПИСЪ.

Печатна-та е едно отъ оныя изнамѣрваніа, които изъ единъжъ промѣнихъ лицето на свѣта, ако и да бѣше на много столѣтіа знайна въ Книж, безъ да развѣта вѣчно-то палзеніе на онзи недвижимый народъ. Спорѣдъ вѣрватни извѣстіа. Три вѣка предъ Христа имало тамо дрѣвопечатна, и нето она са прострѣ по нататакъ, нето помогна за распротыраніе-то на нѣкой отъ изнамерницы-тѣ и а въ Европѣ дрѣвопечатна-та са казва майка на печатописа, и за изнамѣрваніе-то мѣ са препиратъ Германцы-тѣ и, Голландцы-тѣ карти-тѣ за игрѣ са изнамѣрили въ 14

Така подетата линия на разбиране и осмисляне на едно от ония *изнамервания*, които „из единъж промениха лицето на света“, на онзи способ, чрез който остават вечни чрез писмото разните достопамятни случки, като „художество“ със значението на занаят, но и на изкуство, което се подчинява на строги из-

исквания и правила, получава допълнителна съдържателна, а и символна нюансираност.

Разглежданият текст е предхождан от материал за веществото, на което древните пишели – приемствеността в тематично и идейно отношение е очевидна: своеобразното диахронно проследяване чрез съответните публикации на историята на писмеността има за цел не просто да посочи, назове и открие, но преди всичко – да обуслови и оценности, като обектът на наблюдения и на изпълнение на тази задача – образът на *тискарницата* (печатната преса), е видян като неотменим белег в пътя на културен и цивилизационен напредък на човечеството. Белег в пътя на „облагородванието“, какъвто като присъствена изявеност към средата на деветнадесетото столетие, въпреки обществено-политическите обстоятелства, или заради тях, оставя и българската културна история.

От друга страна, текстът за печатописа е последван от материал, посветен на откриването на Америка – наглед малко общо между тях, но в един непряк, метафоричен план онова, което ги сближава, е явният стремеж към опознаване и съпреживяване на откритите нови хоризонти – и географски, но – преимуществено – и духовни.

Точно на тях се спира фактологично наситеното изложение, като описателно и достъпно разяснява техниката на печатописа от по-примитивните негови проявления до усъвършенстванията на Гутенберг и Фуст:

Издълбването на сяка таблица било трудна и забавна работа. Погрешките на длъбача бивали мъчно изправни; словата не бивали равни и пролични; непрестанното преместване на дръвените таблици от влажност на сухо нагнивало ги и поронвало буквите, за всяка книга трябвало други таблици, и то толко колкото страници имала тя.

(...)

Гутенберг самси измислил или от Ивана⁶⁾ научил употребението на движимите букви, правото е, че той усети недостатъчеството, мъчоупотребението и нетраянието на тези букви, и в 1449 като взел за спомощник и съдружник съотечественика си Златаря Фуста (...) мъж работлив и многоспособен, направил букви издълбани на руда, с които ся наченва втората епоха и истинското напреднование на печатописа.

Тенденцията, която се разкрива при изграждането образа на новото техническо изобретение, е в посока на неговото естетизиране и идеализиране – заради ролята, която изпълнява, тласкайки развитието на човешката култура в друга посока. А с това съответно – и отделния диалог на духа, на идеите във и чрез нея. Посока, в която неизменно е приобщена и конкретно българската традиция.

С тази тенденция се свързва и стриктното открояване и утвърждаване на „изящното“ нововъведение през фактологично-достоверното позоваване, функциониращо като категоричен аксиологизиращ жест:

Голландците казват, че техният съотечественик Лаврентий Костер от Арлема първий изнамерил дървените букви, и че ги дялал с ножа си като ся разхождал. С тез печатал най-напред Неделната молитва и други още дреболии, бил в недоумение как да нареди една до друга тези букви, и да ги потисне изедно с равна сила връх книгата, когато тискалото (менгеме) на лина привлекло вниманието му и на според него направил първата Тискарница. А за да останат буквите на мястото си и да са не разместят в потисканието измисли ся да ся продупчат в дебелината си, и сичките букви на секий ред да ся пронизват и да ся свързват с тънка връвчица, което без сумнение че докарвало много забава и освен това голяма мъчнотия в поправянieto. По той начин ся печатала най-напред Латинската Грамматика на Доната и други някои дребни книжки, што били в употребуение през XV век, и толко за драгоценни ся имали тези печатки, што то много пъта ся давали вместо царски дарове.

Навлизането на книгопечатната преса в обществения живот води до ново разколебаване в проявленията на словото – някогашното противопоставяне между устно и писмено вече придобива друго измерение: ръкописно и печатно. От една страна, голямото откритие категорично спомага за по-лесното и достъпното разпространение на въплътеното знание за човека и света, променя изцяло начините за неговото предаване и усвояване, издига високо авторитета на печатаря, книгоиздателя, припознаван като тайнствения съхранител и (пре)носител на недостижимото, скритото за непосветения знание. От друга страна обаче – то провокира засилените противодействия на преписвачите, които тъкмо заради него „лишаваха ся от големите си ползования“.

Възхваляване и съпротива.

Преклонение и усъмняване.

Такива са крайните полюси, между които книгопечатната преса проправя своя път към хората, за да се превърне сред ярките символи на „просвещението на човеческий род“, а нейните посветени изобретатели и вдъхновени последователи – в нови Триптолемци, чиито хвърлени семена дават такива многоценни плодове, заради които паметта на това издирване ще да угасне само тогава, когато оскъдне от земята сяка дърка на облагородванието.

В условията на двойно потисничество – политическо и духовно – обаче „печатанието на разни книги“ има ключови идентификационно-самосъхранителни функции. Затова и до известна степен определящата метафора за зарите на просвещението, които носи, има такава значителна роля за българските възрожденски менталности: силен контрапункт, категоричен императив спрямо един от най-мрачните и тягостни себеприпознавателни образи – този на унеса, на съня, реакцията срещу който започва още от височината на Атон и продължава до организираниите опити за отхвърляне на страшния дълговековен робски хомот⁷⁾.

В този контекст показателна фигура продължава да бъде, и съвсем закономерно, тази на П. Р. Славейков. Интересите на редактора на „Смесна китка“ конкретно по посока на печатното слово, на ролята и значението на типографията не са епизодични. И това доказват повторни негови възвръщания към темата, издържани отново в духа на достъпното, научнопопулярното четиво със силно изразено оценностояващо значение.

В кн. 6 от 1871 г. на първото българско детско списание „Пчелица“ П. Р. Славейков помества подобен – пределно синтезиран – очерк, важен не само с оглед аудиторията, за която е предназначен, но и с обусловения от това подход в него: „Книгопечатанието“. Този кратък текст е в силна дидактична връзка с изведеното като сентенция още в първия брой на изданието – *Книгите и вестниците имат душа*. Това е душата на „списателя или съчинителя им“ и когато тая душа „мисли и говори в редовете на книгата, тя действа връз онези, които я четат също тъй както би действувал връз тях лично самият той човек“⁽⁸⁾. Следователно книгопечатането е потребност, но и висока отговорност, защото участва неизменно в градежа на личностния свят и понеже душата особено на малкото дете е подобна на бяло платно, важно е да се знае, както предупреждават и поучават още дамаскинарите, че „в каквато го боя сложиш, такова ще остане и по-нататък“⁽⁹⁾.

В „Книгопечатанието“ отсъства културноисторическо описание или последователно, разгърнато определяне на предмета на предлаганите кратки наблюдения. Видно е, че целта на текста, обусловена все пак от неговия обем, не е толкова експликативна, колкото естетическа, въздействаща:

— 0 —

Книгопечатанието.

Брахманитѣ кога ще помислятъ за иѣщо писано иматъ обычай всякога да казватъ : « Да е благословена намѣтъта на оногозъ който е измыслилъ писмото. На днешното врѣме, ний като гледаны толкозъ голѣмытъ ползы отъ печатанието на разны книги, можемъ най-добрѣ да приложимъ туй изреченіе на индійскитѣ мудрецы връзъ оногози който е измыслилъ най-напрѣдъ печатописанието. Изобщо ся казва че книгопечатанието или печатописанието е изнамѣрено отъ иѣкого си Ивана Гутенбергъ иѣмецъ отъ Могунтъ и първата книга що издалъ на свѣтъ чрѣзъ печать была псалтырь, печатаиъ на

Силното смислово акцентирание върху изцяло утилитарните (в най-положителните измерения на понятието) функции на печатописанието отправя към идеята за своеобразната идеализация на това *изнамервание* – концептуална ли-

ния, присъща и за предходните разгледани научнопопулярни статии, извоювало неотменимото, определящото си място в културната история на човечеството.

Паметта за онзи, който е измислил печатописанието, означава не само припознаване на *конкретна съзидателна роля*, указваща посока на развитие, не просто възвеличаване и остойностяване на *отделно културно-просветно присъствие*, но преди всичко – съпреживяване и приобщаване към духовните достижения, които са непреходни, вследствие знаковите проявления на тази роля и на това присъствие.

Своите разсъждения – фактологично подплатени, научно обосновани – върху тези достижения представя в разгърнат очерк и Николай Казанакли. Този възрожденски интелектуалец не се ползва с широка известност, сведенията за неговия житейски и книжовен път са твърде оскъдни. Знае се, че е роден в Ташбунар (Бесарабия), син на свещеник. Неговата преподавателска дейност е тясно свързана с Болградската гимназия, където работи в периода ок. 1860 – 1868 г. Учител, преводач, публицист, сътрудничещ на сп. „Общ труд“, Н. Казанакли демонстрира широка осведоменост и точно и обективно анализиране на явления от културноисторически порядък. И тъкмо в урежданото и издаваното от Теодосий Икономов списание той помества статията „За изнамервание барутът и книгопечатанието“, която е посветена на главната задача да проследи, осмисли и характеризира „историческият вървеж“ на барута и книгопечатането и най-вече – „превороты-ты, които произвели в светът тези важни изнамервания“.

Според съпътстващия заглавието на статията текст тези наблюдения първоначално са били изложени като публична лекция, четена на 10 март 1868 г. в салона на Централното болградско училище от „Учителя на Всеобща История и География“ Н. Казанакли. Вече като научна публикация тя се отличава със стройна, двуделна композиция, имаща за цел да конкретизира и обосновава да коментира различните страни на своя предмет.

Втората част на изследването – посветена на книгопечатането – е значително по-пространна и разгърната. Подходът е сходен с този в разглежданите вече случаи – приповдигнато-обяснителни позовавания със засилено аксиологизиращо значение. Разликата произтича от това, че Н. Казанакли е осезателно по-контекстуализиращ автор, което безусловно до голяма степен се дължи на по-голямата свобода в разполагането с обема на текста. Това се отразява и на начина, по който проблемът за книгопечатането е пресъздаден и концептуализиран:

1) *плътна културноисторическа рамка* – присъства с фактологично наситен преглед на материалите, от които са се правили книгите:

– папирус – Египет;

– кожи – Пергам;

– коприна, а по-късно кора от дървета (II – III в.) – Китай;

– памук – испанските араби (X в.), тъкмо от такива книги се е ползвала цяла Европа;

– „дрипи“, „материал твърде евтин“ – испанските араби (1320 г.); сетне това „искусство“ се разпространява масово из Стария континент и в „сегашно време са докарало до високо и разнообразно съвършенство“; а ето и описанието на самата технология на изработване:

гнали още до изгодный резултатъ. Само-то правене книгъ става така: парцали-ти са сортирувать, нарѣзвать са, съ-тиѣ са провѣвать и изливать, подиръ това ги смилать и избѣлявать; тажъ масса савлива въ форми, отъ кон-то излѣзывать вече листове отъ книгъ, кон-то проклеювать, сушить, нарѣзывать, изравниавать ги подъ пресъ (тискъ) и напоследкъ ги пускать въ проданъ. Така книга са оказала особенно удобна за скоропись и при това, като составенна отъ дрипы и парцалы, а не отъ копринъ или памукъ, станала много ѣвтена. По тойзи начинъ брой-тъ на рѣжко-

2) плавно, но целенасочено фокусиране върху предпоставките за появата на това преодоляващо времевите и пространствените граници изкуство, чиито цели са пряко свързани с предаването и излагането „мислите на човека, които са невидими, на видимый предмет – на книга, на хартия“; техните основания се търсят далеч назад в развитието на човешкия бит и култура: „китайците в старо време печатали с дъски, на които изрезвали букви и слова, ги намазвали с вапсило и ги отпечатвали на познатата тогава книга“; и макар този начин, с който се отпечатвали най-напред карти за игра, а по-късно свещени изображения, да бил все още примитивен, той заляга в основата на новото изнамервание, на същинското книгопечатане;

3) ясно открояваща се концептуална схема в текста съобразно конкретния, смислоопределящ негов предмет с подробно описание и тълкуване ролята и значението на заслужилия „венец безсмъртния слави“ изобретател на книгопечатната преса, на неговите неизменно допринесли с делото си предходници, на посветените му следовници, развили и усъвършенствали стореното от него; така изведената линия – хронологична, но преди всичко идейна, тематична – Л. Костер – Й. Гутенберг – Й. Фуст – Петер Шьофер (според транскрипцията на Казанакли – Петръ Шёфферъ) – получава особена фактологична и символна метатекстова плътност;

4) обективна оценъчна страна – извежда се най-вече с посочването и аргументирането на ползите и преимуществата на художествените (!) издирвания тиснение и печатание; оценностяването на пресата, печатницата става по лини-

ята на общочовешкото, универсалното ѝ значение и приложимост, тъй като, правейки дотсега до знанието лесен и достъпен за всекиго, за цели народи, при това вярно, бързо и за малка цена, твърде много спомага да се излезе изпод „ярема на невежеството“; така публицистичните отклонения – с оглед времето на появата на статията и на все още силно функциониращия просветителски проект – придобиват определена еволюционистко-просветителска идейна натовареност.

Така, предвид направените изводи, може да се твърди, че Николай Казанакли категорично се вписва във възрожденската културна и книжовна традиция на осмисляне, онагледяване и утвърждаване на навлизащите в обществения бит и живот технически нововъведения, улесняващи и обогатяващи диалога между своето и чуждото.

Диалог, основан върху безрезервната и последователна културно-съзидателна дейност в името на колективното благополучие. И тъкмо това прави тази дейност толкова ценна, благородна, необходима. И толкова недостижима.

Диалог, облъхнат от духа на съпреживяността, на открития и искрения стремеж към диренето на пътища един към друг, а то значи – и към себе си.

Диалог, който в родни условия далеч не започва от К. Фотинов, но който благодарение на него и на книжовници и просветители като П. Р. Славейков и Н. Казанакли получава още по-богата и знакова нюансираност. И неотменимо значение – за доизграждането и съхраняването на българския образ: културен и идентификационен.

А крайният продукт на това близко до понятията за „художество“ и „искуство“ изнамервание – книгата – наистина има душа и наложително е, по възрожденски наложително – отдадено и безкористно, читателят подчертано неравнодушно да се вглежда в нея. Защото, най-малко поне, тя прави лесни и достъпни умствените занятия, които са толкова же, ако не и повече, потребни както и хлябът, по думите на болградския учител на всеобщата история. Безусловно му вярвам.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Статията е изготвена в рамките на проект за млади учени „Литература и техника. Изобретяване на модерността в българската литература“ към Фонд „Научни изследвания“, ДМ 10/1 от 13.12.2016 г.
2. Вж. статията на Николай Аретов „Един модерен и един „контрамодерен“ поглед към железниците: Стоян Заимов и Захари Стоянов. [Интернет] [Цитиран 15.05.2018AD] Available from: http://bulgc18.com/Science/Arctov_Science.htm
3. Този образ съвсем закономерно провокира, привлича към себе си, като в последно време своя научноизследователски интерес към него засвидетелства и колегата д-р Андриана Спасова.

4. В този порядък твърде интересен се явява образът на пътуващия книжар – преносвача, разпространителя и популяризатора на знанието, а то значи указването на пътя към Другия и към света, но и към себе си. Конкретни шрихи върху ролята и значението на тази обществена фигура нанасят в своите спомени писатели и книжовници като Йоаким Груев и Илия Блъсков.
5. Любословие, 1846, кн. 13, с. 5 – 6.
6. Според Славейковото обяснение – „Костеров слуга“. Лаврентий Костер (Laurens Janszoon Coster; ок. 1370 – ок. 1440) – холандски печатар и книгоиздател, за когото се смята, че изобретява печатната преса през втората четвърт на XV в., т.е. по-рано спрямо стореното от Гутенберг (б.м.).
7. В това отношение знакова е появата не кога да е, а в най-радикално настроеното възрожденско десетилетие на обществено-културно учреждение като Дружество за разпространение на полезни знания – 1872 г.
8. Пчелица. Кн. 1, 1871, с. 3.
9. Вж. Теофан Рилски. Сборник от Дамаскинови слова и жития. – Цит. по Янев, С., Е. Налбантова. Атлас на българската литература. 1740 – 1877. Пловдив, 2012, с. 47.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Aretov, N. *Edin moderen i edin „kontramoderen“ pogled kam zheleznitsite: Stoyan Zaimov i Zahari Stoyanov*. [Internet] [Tsitiran 15.05.2018AD] Available from: http://bulgc18.com/Science/Aretov_Science.htm [Аретов, Н. *Един модерен и един „контрамодерен“ поглед към железниците: Стоян Заимов и Захари Стоянов*. [Интернет] [Цитиран 15.05.2018AD] Available from: http://bulgc18.com/Science/Aretov_Science.htm].
- Balgarska vazrozhdenska intelligentsiya. Entsiklopediya. (1988)* Sastaviteli: prof. d-r Nikolay Genchev, Krasimira Daskalova. Sofia: D-r Petar Beron [*Българска възрожденска интелигенция*. Енциклопедия. (1988) Съставители: проф. д-р Николай Генчев, Красимира Даскалова. София: Д-р Петър Берон].
- Beron, P. (2004). *Bukvar s razlichni poucheniya*. Sofia: Siela [Берон, П. (2004). *Буквар с различни поучения*. София: Сиела].
- Georgiev, N. (2003). *Pisaha ne samo za da se znae. V: Pochit i prochiti. Veliko Tarnovo: Slovo* [Георгиев, Н. (2003). *Писаха не само за да се знае*. В: Почит и прочити. Велико Търново: Слово].
- Kutinchev, St. (1920). *Pechatarstvoto v Bulgariya do Osvobozhdenieto*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa [Кутинчев, Ст. (1920). *Печатарството в България до Освобождението*. София: Държавна печатница].
- Nikolova, Yu. (2004). *Zapiski po balgarska vazrozhdenska literatura*. Plovdiv: Hermes [Николова, Ю. (2004) *Записки по българска възрожденска литература*. Пловдив: Хермес].

- Penev, B. (1977). *Istoriya na novata balgarska literatura*. Том 2. Sofia: Balgarski pisatel [Пенев, Б. (1977). *История на новата българска литература*. Том 2. София: Български писател].
- Radev, Iv. i kolektiv (1997). *Entsiklopediya na balgarskata vazrozhdenska literatura*. Veliko Tarnovo: Abagar [Радев, Ив. и колектив (1997). *Енциклопедия на българската възрожденска литература*. Велико Търново: Абагар].
- Spasova, A. *Vazrozhdenskata predstavа za печатната mashina*. (pod pechat)] [Спасова, А. *Възрожденската представа за печатната машина*. (под печат)].
- Hadzhikosev, S. (2000). *Zapadnoevropeyska literatura. Ch. 1*. Sofia: Siela [Хаджикосев, С. (2000). *Западноевропейска литература*. Ч. 1. София: Сиела].
- Yanev, S.&E. Nalbantova (2012). *Atlas na balgarskata literatura. 1740 – 1877*. Plovdiv: Zhanet 45 [Янев, С.&Е. Налбантова (2012). *Атлас на българската литература. 1740 – 1877*. Пловдив: Жанет 45].

ON DISCOVERY OF TYPOGRAPHY: ASPECTS OF THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL

Abstract. This article suggests an attempt to analyze some texts from the Bulgarian National Revival Periodic Press that interpret a „marvelous discovery“ - the typography. Its role and significance for the radical changes in cultural and literary communication, but also the resistances against it as something new, unknown and affecting someone’s interests, are also examined. Through some texts by K. Fotinov, P. R. Slaveikov, N. Kazanakli is defended the concept of the typography as discovering new worlds, removing certain boundaries - spatial, temporal - and facilitating the touch to the foreign experience and its more comprehensive absorption, which are of particular importance in the conditions of the Bulgarian 19th century.

✉ **Dr. Vladimir Ignatov**

9th High French School in Sofia “Alphonse de Lamartine“

35, Patriarch Evtimiy Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: vladimir_ignatov@abv.bg